

Rådet for dyreetikk

Oppnevnt av Landbruks- og matdepartementet

Rådet for dyreetikk

Kristian Ellingsen-Dalskau, sekretær

Veterinærinstituttet

Postboks 64

1431 Ås

Tlf.: 917 02 970

e-post: Kristian.Ellingsen@vetinst.no

Hjemmeside: <http://www.radetfordyreetikk.no>

Facebook: <https://www.facebook.com/radetfordyreetikk/>

Ås, 15.2.2023

Skadedyr

Sammendrag

Denne uttalelsen tar for seg dyreetiske problemstillinger knyttet til vår behandling av skadedyr, dvs. dyr som kommer i konflikt med menneskelige interesser. Tematikken er avgrenset til dyr som normalt er viltlevende, men som lett kommer i berøring med menneskelige ressurser. I uttalelsen blir skadedyrforskriften omtalt og sett opp mot viktige aspekter av Dyrevelferdsloven. Vi fokuserer mest på pattedyr og fugler, fordi disse omfattes av Dyrevelferdsloven. Rådet for dyreetikk sin gjennomgang viser at det er lite samsvar mellom Dyrevelferdslovens og skadedyrforskriftens omtale av dyr, og at det i liten grad brukes et felles begrepsapparat. Dette resulterer i en fare for at håndhevingen av skadedyrforskriften kan havne i et moralsk vakuum. Av hensyn til dyrevelferdsinteressene til dyr som karakteriseres som «skadedyr», er det etter Rådet for dyreetikk sin vurdering gode grunner til å revidere skadedyrforskriften for å oppnå bedre overensstemmelse mellom Dyrevelferdsloven og skadedyrforskriften. Av særlig betydning er det da å veie skadedyrproblematikk, ut fra et nytteperspektiv, opp mot dyrevelferdshensyn og premisset om dyrenes grunnleggende egenverdi. I uttalelsen vurderer Rådet for dyreetikk også bruk av dødelige vs. ikke-dødelige virkemidler, hensyn til yngletiden, bestandsregulering, og marginalisering av viltlevende dyreliv, og opplæringen av skadedyrbekjempere.

Innledning

Denne uttalelsen tar for seg dyreetiske problemstillinger knyttet til vår behandling av skadedyr. I Folkehelseinstituttet sin felthåndbok for skadedyrbekjempere (2021) er skadedyr definert som «dyr som kommer i konflikt med menneskelige interesser.»

Tematikken for denne uttalelsen er avgrenset til dyr som normalt er villlevende, men som lett kommer i berøring med menneskelige ressurser. Som Mejdell (2004, s. 45) påpeker, bør man være oppmerksom på «at det å bli stemplet som «skadedyr» innebærer en nedgradering eller tap av respekt som lett kan resultere i inhuman behandling». Det er mange eksempler på at skadedyr forskjellsbehandles sammenlignet med andre dyr, for eksempel er flere skadedyr unntatt fra den vanlige fredningen i yngletiden. I tillegg til å behandle problematikken generelt, kommer vi i uttalelsen inn på fire eksempler, for å tydeliggjøre noen aktuelle problemstillinger: Kongeørn, måker, mus og rotter, og villsvin. Disse dyreslagene har til felles at de forbindes med skade og derfor kan oppfattes som skadedyr, og har en betydelig geografisk utbredelse i Norge, selv om størrelsen på bestandene varierer mye. Den legale statusen til disse dyreslagene varierer fra totalfredning for kongeørnens og noen måkearters del til «fremmed art som ikke bør beskyttes» for villsvinets del.

Skadedyrbekjempelse hadde tidligere en mer sentral plass i lovverk og forskrifter, med en rekke ulike forskrifter som siktet mot bekjempelse eller utryddelse av ulike skadedyr. Begrepet favnet nok også videre enn i dag, i den forstand at flere dyr enn i dag ble betegnet som skadedyr. Mest kjent er kanskje "Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Fredning af andet Vildt" (1845), som omtalte rovdyr som skadedyr og brukte det som fullverdig begrunnelse for en agenda for å utrydde dem. I dag står vi i all hovedsak igjen med «Forskrift om skadedyrbekjempelse», som har et mer begrenset anvendelsesområde. I denne uttalelsen vil skadedyrforskriften omtales og sees opp mot viktige aspekter av Dyrevelferdsloven.

Selv om én forskrift står spesielt sentralt i dagens regelverk for skadedyrbekjempelse, er også dagens regelverk komplekst i den forstand at det har tilknytning til en rekke ulike lover og forskrifter som skadedyrforskriften må tolkes i lys av. I sin oversikt over lover og forskrifter som er relevante med tanke på skadedyr lister Folkehelseinstituttet (2023a) i tillegg til skadedyrforskriften opp seks kjemikalieforskrifter, syv arbeidsmiljørelaterte lover og forskrifter, syv lover og forskrifter om felling av pattedyr og fugl (inkludert Dyrevelferdsloven), Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (matloven) samt tre forskrifter om næringsmiddelhygiene, samt Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler; i alt 25 lover og forskrifter.

Ulike dyreslag faller inn under skadedyrbegrepet. I noen sammenhenger er det for en stor del insekter som omtales som skadedyr. Dette ser vi et eksempel på i Folkehelseinstituttets oversikt over statistikk om skadedyr (Folkehelseinstituttet 2023b), som er basert på henvendelser FHI ved Seksjon for skadedyrkontroll mottar, og frivillig rapportering fra skadedyrfirmaer om antall bekjempelser de utfører per måned for elleve utvalgte skadedyr. Alle disse elleve skadedyrene er insekter, nærmere bestemt veggedyr, veps, maur, møll, biller, kakerlakk og skjeggkre. Henvendelser til Seksjon for skadedyrkontroll dreier seg for en stor del om identifisering av skadedyr. I 2021 ble 245 skadedyrprøver identifisert. Mens 15 av disse viste seg å ikke være dyr, er samtlige av de

ni dyreslagene på topp 10-listen insektarter. Interessant nok så omfattes honningbier av Dyrevelferdsloven, som eneste insektslag. Honningbier omtales imidlertid ikke som skadedyr (men det gjør «stikkveps»).

Det er ellers interessant å merke seg at bløtdyr, som den beryktede brunskogsneglen, som ofte omtales som skadedyr i forbindelse med hagestell, ikke eksplisitt omfattes av Skadedyrforskriften. Blekksprut, som ofte omtales som kognitivt komplekse, er forøvrig eneste dyreslag av bløtdyr som omfattes av Dyrevelferdsloven.

I statistikken til Folkehelseinstituttet glimrer som vi ser pattedyr og fugler med sitt fravær. Vi har likevel valgt å fokusere på skadedyr som er pattedyr og fugler i denne uttalelsen, fordi disse omfattes av Dyrevelferdsloven. En vesentlig grunn til å bry seg om dyrevelferden til pattedyr og fugler er at disse dyrene har føleevne, og at vitenskapelig kunnskap om deres evne til bevissthet i all hovedsak er avklart. Det samme kan ikke sies om insekter – her er kunnskapsgrunnet per i dag mer usikkert. Om fisks kognitive evner har vi forøvrig mer solid vitenskapelig kunnskap, og fisk omfattes av Dyrevelferdsloven. Dette innebærer imidlertid ikke at vi kan slå oss til ro med at dyrevelferdsmessige vurderinger overhodet ikke er relevante for insekters vedkommende. Mens vi vet at insekter har hjerne og nervesystem, vet vi per i dag mindre om insekters subjektive opplevelser og hvordan disse er knyttet til følelser av behag og ubehag. Det vi har av vitenskapelig kunnskap taler imidlertid for at pattedyr og fugler er de mest kognitivt komplekse dyrene.

Etiske vurderinger av skadedyrbekjempelse må forstås i lys av en større kontekst som dreier seg om menneskets forhold til naturen, og den pågående naturkrisen, som preges av tilbakegang i biologisk mangfold og økende menneskelig påvirkning av så å si alle økosystemer på kloden. Skadedyrproblematikk har stått sentralt i diskusjoner om miljøvern helt siden Rachel Carsons innflytelsesrike bok *Den tause våren* (Carson 1963), hvor et sentralt poeng var at plantevernmidler som brukes mot insekter og andre skadedyr kan ha bieffekter som er ødeleggende for dyreliv og økologisk mangfold. I nyere tid har Darimont et al. (2015) dokumentert at mennesket har blitt en dominerende predator i mange økosystemer, gjennomgående med en høyere «drapsrate» enn andre predatorer. Det gir grunn til å reise spørsmål om hvorvidt vår bekjempelse av «skadedyr» i noen tilfeller er overdreven sammenlignet med hva som er bærekraftige praksiser i det lange løp – og om vår behandling av skadedyr kan rettferdiggjøres ut fra en moralsk målestokk.

Et begrep som med fordel kan sees i sammenheng med skadedyr-begrepet, er Viltforskriftens begrep om «skadefelling». I henhold til Forskrift om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (§ 3-2) så gjelder denne for alle viltarter, med noen unntak. Unntakene er smågnagere og krypdyr som gjør skade på person eller eiendom, hjortevilt og bever som gjør skade på avling, skog, vann eller annen eiendom og gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn. Dyreslagene som er unntatt forskriften er regulert av Naturmangfoldsloven og, for de store rovdyrenes del, Rovviltforskriften. For de viltartene

som omfattes av Viltforskriften heter det (§ 3-3) at den som har beslutningsmyndighet etter søknad kan gi tillatelse til uttak (dvs. avliving eller fjerning) for å stanse eller avverge skade hvis følgende vilkår er oppfylt: a. skaden er eller kan bli av vesentlig økonomisk betydning, b. skadeforebyggende tiltak er i rimelig utstrekning forsøkt, vurdert ut fra hvilke verdier som skal beskyttes og kostnadene ved alternative tiltak, c. uttaket rettes mot skadegjørende individ, d. uttaket er egnet til å stanse eller vesentlig begrense skadesituasjonen og e. uttaket truer ikke bestandens overlevelse. Det er ulike regler for hvilken skadefelling som kan utføres av den enkelte skadelidte, kommunen, Fylkesmannen og Miljødirektoratet. Skadedyr er eksplisitt nevnt én gang i forskriften, i forbindelse med § 3-13. «Metode for skadefelling og annet uttak», hvor det heter at Viltloven og Forskrift om utøvelse av jakt, felling og fangst i utgangspunktet angir tillatte metoder ved skadefelling, men at Miljødirektoratet etter søknad kan «gi firma som driver med skadedyrbekjempelse generelle tillatelser til andre avlivingsmetoder på nærmere angitte vilkår.»

Dyrevelferdslovens omtale av skade på dyr

Dyrevelferdsloven nevner ikke begrepet «skadedyr». «Skade» er derimot nevnt i sammenheng med følgende bestemmelser:

§ 4. Hjelpeplikt

«Enhver som påtreffer et dyr som åpenbart er sykt, skadet eller hjelpeløst, skal så langt mulig hjelpe dyret.»

«Bestemmelsen i første og andre ledd gjelder tilsvarende for den som påfører dyr skade ...»

§ 5. Varsling

«Enhver som får kjennskap til at et større antall ville eller forvillede dyr er utsatt for sykdom, skade eller annen lidelse utenom det normale, skal snarest mulig varsle Mattilsynet eller politiet.»

§ 24. Tilsyn og stell

«Dyreholder skal sikre at dyr får godt tilsyn og stell, herunder sikre at ...

b. dyr beskyttes mot skade, sykdom, parasitter og andre farer. Syke og skadde dyr skal gis forsvarlig behandling og avlives om nødvendig»

§ 26. Trening, fremvisning, underholdning og konkurranser

«Den som trener dyr og den som bruker dyr til fremvisning, underholdning og konkurranser samt arrangør for slike aktiviteter, skal påse at dyr:

a. er i stand til å gjennomføre aktiviteten uten å bli utmattet eller skadet,

...

c. ikke med hensikt påføres frykt, skade eller unødige påkjenninger og belastninger ...»

I alle disse tilfellene dreier Dyrevelferdslovens tilnærming til skade seg om menneskers ansvar for å unngå å skade dyr, eller å hjelpe skadde dyr. Det er altså dyrets interesser som er i fokus. Dette står i kontrast til hvordan «Forskrift om skadedyrbekjempelse» omtaler dyr.

Etter en presentasjon av skadedyrforskriftens omtale av dyr vil vi vurdere Dyrevelferdslovens omtale av dyr opp mot skadedyrforskriftens omtale av dyr.

Forskrift om skadedyrbekjempelse

Vi har i Norge en egen forskrift om skadedyrbekjempelse (Forskrift om skadedyrbekjempelse, 2000). Her defineres skadedyr som følgende: Skadedyr: Pattedyr, fugler, insekter og andre levende organismer som kan overføre smittsomme sykdommer eller forårsake andre sykdommer eller helseproblemer hos mennesker, eller som gjør materiell skade og derved utløser bekjempelsestiltak. Sykdomsfremkallende mikroorganismer regnes ikke som skadedyr etter forskriften her.

I paragraf 1 er formålet med forskriften definert slik:

Formålet med forskriften er å forebygge at skadedyr

1. overfører smittsomme sykdommer til mennesker
2. blir årsak til sykdommer hos mennesker eller
3. blir årsak til andre helseproblemer hos mennesker

Forskriften skal sikre at det ved skadedyrbekjempelse blir benyttet midler og metoder som motvirker at skadedyr overfører smittsomme sykdommer eller blir årsak til sykdommer eller andre helseproblemer hos mennesker, og som ikke medfører helseskade og miljøskadelige virkninger.

Se også merknader til bestemmelsene i forskriften der skadedyrdefinisjonen utdypes og presiseres:

Skadedyr er definert bredt i forskriften og må relateres til om dyrene utfolder en aktivitet eller har spesielle egenskaper som gjør at mennesker finner å måtte bekjempe dem for å beskytte sine interesser. I forskriften brukes betegnelsen skadedyr om dyr eller andre levende organismer som kan utgjøre en trussel eller som kan virke skadelig eller negativt på menneskers helse og trivsel. Det siktes først og fremst til dyr i den ville fauna som kan settes i forbindelse med opptreden av smittsomme sykdommer hos mennesker. Det gjelder blant annet enkelte gnagere, for eksempel rotter som kan forurense matvarer og drikkevann. Bestemmelsen presiserer at pattedyr og fugler er omfattet av forskriften og at dette kan omfatte for eksempel forvillede katter. Hvorvidt en katt er forvillet må vurderes konkret, og relevante momenter kan være hvorvidt katten er merket og hvor

tam eller sky katten er. Se også merknadene til paragraf 1-2 om at denne forskriften ikke fritar fra øvrig regelverk, og at blant annet dyrevelferdsloven og forskrift av 11. oktober 1998 nr. 991 om avlaving av hund og katt stille krav for å fremme dyrevelferd og unngå unødig lidelse for dyrene.

Utover dette ser det ut til at dyrevelferd nevnes i forskrift om skadedyrbekjempelse.

Forskriften skal sikre at skadedyrbekjempelse blir foretatt av personer som kan utføre den fagmessig korrekt og effektivt, og påse at det ikke oppstår helse- eller miljøskade. Forskriften gir godkjente skadedyrbekjempere enerett på å planlegge og utføre ervervsmessig skadedyrbekjempelse og på bruken av enkelte bekjempelsesmidler. For å bli godkjent som skadedyrbekjemper må man gjennomføre et kurs og ha praksis fra skadedyrbekjempelse. Godkjennelse gis av Folkehelseinstituttet. Dette er nærmere regulert i et rundskriv fra Helse- og omsorgsdepartementet (Helse- og omsorgsdepartementet 2012). Verken etikk eller dyrevelferd nevnes eksplisitt i rundskrivet. Kursinnholdet skal imidlertid inkludere kjennskap til relevant regelverk, biologi om ulike skadedyr, HMS-tiltak ved bekjempelse, førstehjelp ved forgiftninger, og «ulike metoder og teknikker for forebygging og bekjempelse av skadedyr». I en arbeidsbok utarbeidet for kandidater til å bli skadedyrbekjempere inngår noen oppgaver om dyrevelferd, mens etiske begreper knapt er brukt – «uetisk» er brukt én gang, og da merkelig nok kun i forbindelse med «Innbilte skadedyr og fobier» (Folkehelseinstituttet (2022)).

Dyrevelferdslovens og skadedyrforskriftens omtale av skade på dyr sett opp mot hverandre

En utfordring i forståelsen av lovverket som regulerer behandling av såkalte skadedyr er at det er lite samsvar mellom Dyrevelferdslovens og skadedyrforskriftens omtale av dyr.

Et første poeng er at Dyrevelferdsloven og skadedyrforskriften ikke er gyldige med tanke på de samme dyreslagene, selv om det er en grad av overlapping. I Dyrevelferdslovens §2 «Virkeområde» heter det at loven «omfatter forhold som påvirker velferd hos eller respekt for pattedyr, fugler, krypdyr, amfibier, fisk, tiftokreps, blekksprut og honningbier», og også gjelder «for utviklingsstadier av nevnte dyr dersom sanseapparatet tilsvarer utviklingsnivået hos levende dyr.» Av skadedyrforskriftens § 1-3 «Definisjoner», punkt 1, fremgår det at med skadedyr menes i forskriftens sammenheng «Pattedyr, fugler, insekter og andre levende organismer som kan overføre smittsomme sykdommer eller forårsake andre sykdommer eller helseproblemer hos mennesker, eller som gjør materiell skade og derved utløser bekjempelsestiltak.»

Pattedyr og fugler er eksplisitt nevnt både med hensyn til Dyrevelferdsloven og med hensyn til skadedyrforskriften. De øvrige dyreslagene som er nevnt i Dyrevelferdslovens virkeområde kan i prinsippet omfattes av «andre levende organismer» som forårsaker

helseproblemer hos mennesker eller gjør materiell skade. Uttrykket «andre levende organismer» er så vidt at det strengt tatt går langt utover den biologiske definisjonen av dyr. I forskriften er det imidlertid presisert: «Sykdomsfremkallende mikroorganismer regnes ikke som skadedyr etter forskriften her.» Skadedyrforskriften gjelder også insekter, som med unntak av honningbier ikke omfattes av Dyrevelferdsloven.

En andre uoverensstemmelse mellom Dyrevelferdsloven og skadedyrforskriften angår formålet med loven og forskriften. Ifølge Dyrevelferdslovens § 1 «Formål» heter det:

«Formålet med loven er å fremme god dyrevelferd og respekt for dyr.»

Her er det altså dyrs interesse i god velferd som står i fokus. I skadedyrforskriftens § 1-1 «Formål», som er gjengitt i avsnittet «Forskrift om skadedyrbekjempelse», heter det derimot at forskriftens formål er «å forebygge at skadedyr» påfører mennesker skade på ulikt vis, særlig knyttet til menneskers helse. I skadedyrforskriften er det altså menneskers interesse i god helse som særlig står i fokus.

En tredje uoverensstemmelse mellom loven og forskriften er at de bruker ulikt vokabular i omtalen og karakteristikken av dyr. Uttrykket «skadedyr», som står sentralt i skadedyrforskriften, er ikke brukt i Dyrevelferdsloven. Verken «etikk» eller noe av «etisk» valør er nevnt i skadedyrforskriften. «Dyrevelferd» er kun nevnt i omtalen av forskriftens forhold til Dyrevelferdsloven, under avsluttende «Merknader til bestemmelsene i forskriften»:

Til § 1-2

«Forskriften gjør ingen inngrep i de bestemmelser som følger av annet relevant regelverk, som for eksempel matloven, viltloven, dyrevelferdsloven, naturmangfoldloven mv. og forskrifter hjemlet i disse.»

Til § 1-3 nr. 1

«Se også merknadene til § 1-2 om at denne forskriften ikke fritar fra øvrig regelverk, og at blant annet dyrevelferdsloven og forskrift 11. oktober 1998 nr. 991 om avliving av hund og katt stiller krav for å fremme dyrevelferd og unngå unødig lidelse for dyrene.»

Dette er også eneste sted «lidelse» er nevnt i forskriften.

I og med at skadedyrforskriften ikke gjør noen «inngrep i de bestemmelser som følger av annet relevant regelverk», herunder Dyrevelferdsloven, følger det at Dyrevelferdslovens bestemmelser gjelder også for behandlingen av skadedyr, forutsatt at de aktuelle skadedyrene omfattes av Dyrevelferdsloven (jf. omtale av lovens virkeområde over).

Som vi har sett, mangler skadedyrforskriften i stor grad et etisk vokabular. Det kan nevnes at mens «rettighet» ikke er benyttet i forskriften, forekommer «plikt» en rekke ganger, gjennomgående knyttet til en overordnet plikt til skadedyrbekjempelse, herunder «Plikt til å iverksette utrydding» (§ 2-2).

En sentral bestemmelse i Dyrevelferdsloven er § 3 «Generelt om behandling av dyr», som angir følgende grunnholdning til dyr:

«Dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker. Dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger.»

Mangelen på et etisk vokabular i skadedyrforskriften gjør det vanskelig å vurdere nøyaktig hva slags etiske standarder som etter lovverket gjelder for vår behandling av skadedyr. Det gir imidlertid mening å reflektere over hva slags «nytteverdi» skadedyr har for mennesker. En mulig definisjon av skadedyr er at dette dreier seg om dyr som oppleves å ha en negativ nytteverdi for mennesker. Dyrevelferdsloven er tydelig på at det i seg selv ikke er grunnlag for å behandle dyr dårlig.

Verken «egenverdi» eller «nytteverdi» er nevnt i skadedyrforskriften. Siden Dyrevelferdsloven også gjelder skadedyr som omfattes av loven, kan vi imidlertid slå fast at skadedyr har egenverdi, og skal behandles godt. Disse skadedyrene må dessuten forstås å omfattes av Dyrevelferdslovens formålsparagraf, som tilsier at skadedyr skal ha god dyrevelferd og at det skal vises respekt for skadedyr.

En kan imidlertid problematisere i hvilken grad det er mulig å leve opp til dyrevelferdslovens og skadedyrforskriftens bestemmelser samtidig, all den tid lovens formål handler om dyrs rett til god velferd, respekt og vern mot skade, samt hva som er dyrevelferdmessig forsvarlige avlivingsmetoder, mens forskriften regulerer bekjempelse av skadedyr.

Eksempel 1: Kongeørn

I følge Rovdata (Nasjonal leverandør av bestandstall) er kongeørn den nest største rovfuglen i Norge. På dietten står hovedsakelig middels store pattedyr, fugler og åtsel. I perioden 2015 – 2019 ble det registrert 1382 kongeørnterritorier i Norge. Ut fra disse observasjonene anslås det at 1027 territorier var okkupert av et par med kongeørn en eller flere ganger.

På verdensbasis har kongeørn en vid utbredelse og lever både i Nord-Amerika, store deler av Eurasia og nordvestlige deler av Afrika. Totalpopulasjonen er anslått å være 100 000 til 200 000 par. Da kongeørn ble fredet i Norge i 1968 var den norske bestanden trolig på sitt laveste nivå (anslagsvis 344–524 par).

Gjershaug og Nygård (2003) går gjennom flere tidligere studier av såkalte «ørneskader». Ørneskader er i praksis ørn som tar reinskalver og lam på beite. De oppsummerer at erstatningskravene generelt var for store utfra daværende kunnskap om ørnens biologi og ørneskader. I henhold til oppdaterte tall fra Miljødirektoratet så erstattes tap av sau og lam til kongeørn i mindre omfang enn tap til jerv og gaupe, men noen år på nivå med tap til bjørn og ulv (Miljødirektoratet 2023). Videre står det at for tamreinnæringen er det kongeørna som har gjort mest skade de senere år.

Vi ser altså at til tross for et betydelig skadeomfang på husdyr (reinkalv og lam), så ansees det å være akseptabelt å frede kongeørn. Man kan jo mistenke at kongeørnen har fått en annen etisk status enn mange andre rovdyr på grunn av at den gjerne omtales som «mektig» og hvordan den avbildes, og at ørnen, bortsett fra tap av husdyr ikke er til annen ulempe for mennesker.

Eksempel 2: Måker

Det finnes et femtital arter av måker i verden, hvorav 23 forekommer i Norge med Svalbard (SNL, Måker). Syv av disse måkeartene hekker på fastlandet i Norge: dvergmåke, hettemåke, krykkje, fiskemåke, sildemåke, gråmåke, og svartbak. Sabinemåke, ismåke, og polarmåke hekker kun på Svalbard (SNL, måker). Tre av de «urbane» artene, krykkje, hettemåke og fiskemåke er rødlistet.

Måker er sosiale dyr som ofte holder sammen i flokker. De fleste måker holder til nær kysten eller ute i åpent hav. Mange måker er trekkfugler. Noen arter, som fiskemåke, kan hekke både ved kysten og i høyfjellet (SNL, måker). De er typisk i stand til å kommunisere seg imellom over forholdsvis store avstander. Kombinert med gode flyveegenskaper gjør det dem relativt mobile i måkenes søken etter næring.

Skadedyrproblematikk knyttet til måker er mye omtalt i media, og forbindes gjerne med flere måkearters svært synlige og ofte høylytte tilhold i bysentre. Det at de har trukket til byene skyldes oftest at tilgangen på næring langs kysten har blitt svekket over tid. Mange måkearter er altetere, og de er dermed fleksible med tanke på hva de kan livnære seg av, inkludert matrester og avfall som mennesker etterlater seg.

Sammenlignet med kongeørn har måker fått en helt annen etisk status, med hyppig omtale av skadeproblematikk knyttet til måker i lokale og nasjonale medier. Siden måker ofte er til direkte ulempe for mennesker er det tydeligvis legitimt å behandle måkene som et dyr som først og fremst er til bry.

Konstruktive tiltak som kan avhjelpe skade-problematikk som gjelder måker inkluderer tilrettelegging for hekkeplasser på egnede steder, og hyppig og god søppelhåndtering. I sammenheng med naturkrisen er det også til hjelp å arbeide for reetablering av måkebestander i opprinnelige leveområder.

Eksempel 3: Mus og rotter

Husmus (*Mus musculus*) er en smågnagerart som forekommer i store deler av verden, inkludert i mesteparten av Eurasia og Nord-Amerika, Australia, og langs kysten i Sør-Amerika og deler av Afrika (SNL, Husmus). I norsk sammenheng, som mange andre steder, forekommer den ofte i hus og bygninger, i hvert fall i perioder. I tillegg til å forekomme i viltlevende tilstand, i menneske-pregede miljøer, forekommer husmus også som kjæledyr, og er mye brukt som forsøksdyr. Større arter av smågnagere omtales ofte som

«rotte» (SNL, Rotte). De to mest kjente rotteartene er brunrotte (*Rattus norvegicus*) og svartrotte (*Rattus rattus*). Både som kjæledyr og forsøksdyr er brunrotte mest brukt, og den forekommer over store deler av landet, særlig i byer og på gårder. Svartrotte er utryddet i Norge, men kan sporadisk dukke opp ved skipsanløp. Foruten husmus, som forekommer over hele landet, forekommer ellers småskogmus, storskogmus, rødms og klatremus i Norge, hovedsakelig i nord (Folkehelseinstituttet 2021).

Både mus og rotter er tallrike – globale bestandsanslag er i størrelsesorden flere milliarder dyr både av mus og av rotter. Alt i alt er det noe flere mus og rotter i verden enn mennesker. Til tross for sitt latinske navn «norsk rotte» har brunrotte asiatisk opphav. Til Norge kom brunrotta omkring 1750, og den forekommer i dag i hele Norge, hovedsakelig i byene (SNL, Brunrotte). Husmusas og rotters store geografiske utbredelse må sees i sammenheng med menneskets gradvise dominans av større og større deler av Jorden. Rotter og mus har i stor grad spredt seg som «blindpassasjerer» på menneskers farkoster osv., og har forekommet i Europa siden middelalderen. Det at forekomsten av mus og rotter er høyest i byer og i eller nær menneskelig bebyggelse gjenspeiler at disse dyrene oftest går etter ressurser som mennesker omgis av eller etterlater.

Brunrottas egnethet som forsøksdyr i studier av menneskers helse og ulik behandling av sykdommer o.l. henger sammen med fysiologiske og sosiale fellestrekk med menneskearten. Vi er begge pattedyr – og brunrotta er et forholdsvis lite pattedyr, som det er en grad av samfunnsmessig aksept for å bruke som forsøksdyr. I hvert fall er aksepten for bruk av brunrotter som forsøksdyr langt høyere enn aksepten for å utføre tilsvarende eksperimenter på mennesker. Eksperimenter utføres ofte på brunrotter før de vurderes utført på mennesker, og mange eksperimenter utføres kun på brunrotter. Dette er megetsigende med tanke på brunrottas noe lave etiske status i samfunnets øyne. Samtidig peker de fysiologiske og sosiale fellestrekkene mellom mus, rotter og mennesker hen mot viktige likheter oss imellom av dyrevelferdsmessig relevans: I likhet med oss mennesker, kan også mus og rotter føle smerte, velbehag, stress og glede – og bli rusavhengige, og utvikle depresjon – og også mus og rotter har omsorg for sine unger, og er avhengige av sine foreldre som små.

Som skadedyr forbindes mus og rotter med spredning av sykdom, med svartedauden som det aller mest kjente historiske eksempelet, og med skader på vegger og elektriske ledninger, og tap fra matlagre. Av lekfolk bekjempes mus og rotter i stor grad med utplassering av slagfeller som dreper dem, mens bruk av gift dominerer innen profesjonell skadedyrbekjempelse. Det finnes imidlertid i dag også et tilbud av diverse ikke-dødelige virkemidler for skadedyrbekjempelse, som spenner fra høyfrekvente lydrepellenter som får mus og rotter til å trekke unna (disse har i liten grad dokumentert effekt, jf. Engeland et al. 2010), til varianter av såkalte levendefeller som fanger dyrene uten å skade dem og gjør det mulig å slippe dem ut av huset i live. Slike feller krever imidlertid hyppig tilsyn, siden de fangede dyrene langsomt vil sulte i hjel dersom fellene blir stående uten tilsyn (Engeland et al. 2010).

Veterinærinstituttet har sett på dyrevernmessige konsekvenser ved bekjempelse av rotter og mus og konkluderer med at mange av metodene som benyttes i dag er forbundet med dårlig dyrevelferd (Engeland et al., 2010). De anbefaler mer forebygging, som sikring av bygg o.l., innføring av typegodkjenning av feller til smånagere, forbud mot druknings- og limfeller, og innføring av godkjenningsordninger for gift brukt i skadedyrbekjempelse.

Eksempel 4: Villsvin

Villsvinet (*Sus scrofa*) har igjen blitt en del av norsk fauna etter at det ble utryddet for over 1000 år siden (Odden et al., 2022). I Sverige ble villsvinet reetablert på 1970-tallet gjennom rømninger og utsettinger fra fangenskap og siden 1990-tallet har villsvin fra Sverige vandret inn i Sørøst-Norge. Første etablering av reproduserende villsvin ble observert i Aremark i 2016. NINAs kartlegging de senere år i Sør-Norge (Odden et al., 2022) antyder at antall villsvin øker.

Villsvin er en kontroversiell art i mange europeiske land blant annet på grunn av trafikkulykker, skader knyttet til jord- og skogbruk og at de fungerer som reservoar av ulike parasitter og sykdommer, blant annet afrikansk svinepest (Odden et al., 2022). Et viktig argument mot å ha en bestand av villsvin i Norge har nettopp vært smitterisikoen som da gjør det vanskeligere/uforsvarlig å etablere muligheter for tilgang til uteområder for griser i tradisjonell svineproduksjon. Det å gi tilgang til utearealer ville ellers utvilsomt bedret dyrevelferden for grisene.

Norsk forvaltning har definert villsvin som en fremmed art og har som målsetting å ha færrest mulig villsvin i Norge. Jakt på villsvin foregår gjennom hele året. Villsvinprosjektet anbefaler å «ta ut» så mye som 2/3 av bestanden ved jakt for å holde bestanden stabil og hindre at den vokser (Villsvinprosjektet). I Sverige har bruk av feller som fanger villsvin levende blitt testet ut, og Miljødirektoratet har gitt tillatelse til at slike feller også kan testes ut i Norge. Slike feller er aktuelle «ved skadesituasjoner på dyrka mark, hage eller nær bebyggelse» (Villsvinprosjektet).

Som vi ser så avhenger det av tidsperspektivet vi tar hvorvidt en art defineres/omtales som fremmed eller naturlig hjemmehørende i Norge.

Men er det da legitimt å utrydde en dyreart på dette grunnlaget?

Rådets vurdering

Vi kan gjøre oss noen observasjoner basert på de fire eksemplene i denne uttalelsen. Både måker, og mus og rotter, har blitt trukket mot menneskelige bosetninger og oppholdssteder som en følge av at de kan nyte godt av ressurser mennesker etterlater seg og omgir seg med. Det at de betraktes som skadedyr må sees i sammenheng med at de derigjennom kommer i et ressursmessig konkurranseforhold til mennesker, og slik blir

en trussel mot menneskers økonomiske interesser. I tillegg oppleves de som parasittiske/snyltende eller invaderende, og en uønsket utfordring for menneskelig hygiene, og som en «ubuden gjest» som kan oppleves som plagsom.

Alle de fire eksemplene vi har tatt for oss involverer fugler eller pattedyr. Både fugler og pattedyr er kognitivt avanserte dyr som har en velutviklet evne til å føle smerte og velbehag. Dyrevelferdslovens påpekning av alle dyrs egenverdi medfører at kongeørn, måker, mus og rotter og villsvin alle fortjener å «behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger», uavhengig av at de ofte betraktes og oppleves som skadedyr. Det reiser flere spørsmål om vår nåværende behandling av skadedyr:

- Burde vi i større grad bruke ikke-dødelige virkemidler i bekjempelsen av disse artene?
- Burde vi i større grad akseptere tilstedeværelsen av disse dyrene?
- Burde vi i større grad forebygget skadedyrproblematikk gjennom forsvarlig sikring av husdyr og materielle interesser vi ønsker å beskytte mot skade?

I vår vurdering av skadedyrforskriften sett opp mot viktige aspekter av Dyrevelferdsloven konkluderte vi med at det er lite samsvar mellom Dyrevelferdslovens og skadedyrforskriftens omtale av dyr. Av prinsipiell betydning er det særlig at det i liten grad brukes et felles begrepsapparat, og at begrepet «skadedyr» ikke defineres og problematiseres i lys av lovens begreper om dyrs egenverdi og nytteverdi. Dette resulterer i en fare for at håndhevingen av skadedyrforskriften kan havne i et moralsk vakuum.

En logisk sammenheng mellom den ulike språkbruken i den aktuelle forskriften og loven kan oppnås ved å slutte at skadedyr implisitt må forstås å ha negativ nytteverdi. Etter Dyrevelferdsloven har imidlertid alle dyreslagene som omfattes av skadedyrforskriften egenverdi uavhengig av den (negative) nytteverdien de måtte ha for mennesker. Av hensyn til dyrevelferdsinteressene til dyr som karakteriseres som «skadedyr», er det etter Rådet for dyreetikk sin vurdering gode grunner til å revidere skadedyrforskriften for å oppnå bedre overensstemmelse mellom Dyrevelferdsloven og skadedyrforskriften. Av særlig betydning er det da å veie skadedyrproblematikk, ut fra et nytteperspektiv, opp mot dyrevelferdshensyn og premisset om dyrenes grunnleggende egenverdi.

Mens Dyrevelferdsloven gir en plikt til å sørge for forsvarlig dyrevelferd, gir Skadedyrforskriften en rett til å drive skadedyrbekjempelse. Dette gir opphav til flere normkonflikter. Et viktig etisk prinsipp, likhetsprinsippet, tilsier at mens like tilfeller skal behandles likt, må ulik behandling begrunnes. Særlig viktig blir det da å avgjøre om det er noe spesielt ved skadedyr som innebærer en moralsk relevant forskjell som rettferdiggjør at skadedyr kan behandles annerledes enn andre dyr. I svaret på dette spørsmålet vil folk antagelig fordele seg utover på en skala med to ytterpunkter. Det ene ytterpunktet vil kun vektlegge hensyn til menneskelige interesser. Det andre ytterpunktet vil mene at alle følende veseners interesser bør telle likt. Mens det første, antroposentriske, verdisynet

kan danne grunnlag for å behandle skadedyr dårligere enn andre dyr, vil det andre, økosentriske verdisynet, kunne danne grunnlag for det syn at skadedyr ikke bør behandles noe dårligere enn andre dyr.

Det er gode grunner til å løfte dyrevelferdstematikk og etiske problemstillinger i opplæringen av skadedyrbekjempere. Per i dag fremgår det ikke tydelig at dyreetiske problemstillinger er noe skadedyrbekjempere bør ha godt kjennskap til. Ønskelig læring i denne sammenheng både kunnskap om grunnleggende etiske normer og prinsipper, og ferdigheter knyttet til å kunne anvende etiske perspektiver i vurderingen av konkret skadedyrbekjempelse.

Innledningsvis påpekte vi at etiske vurderinger av skadedyrbekjempelse også må forstås i lys av den pågående naturkrisen. Det at mennesket har blitt en dominerende predator i mange økosystemer er i denne sammenhengen relevant bakgrunn for diskusjonen om hvordan vi bør behandle skadedyr. Hvilke dyr vi regner som, og behandler som, skadedyr, henger i mange tilfeller sammen med hvordan vi behandler biologisk mangfold. Av hensyn til biologisk mangfold og økosystemenes levedyktighet er det viktig at flest mulig dyrearter får etablere seg i sine naturlige utbredelsesområder. Det er en fare for at overdreven skadedyrbekjempelse fører til ytterligere marginalisering av villlevende dyreliv.

Et viktig hensyn å vurdere når det kommer til skadedyrbekjempelse, er bestandsregulering. Dette kan vi også se opp mot bruken av dødelige vs. ikke-dødelige virkemidler. Generelt vil dyrevelferdshensyn tale for å bruke ikke-dødelige virkemidler i skadedyrbekjempelse fremfor dødelige virkemidler, siden disse oftest (men ikke alltid) forårsaker minst lidelse. Mange vil mene at bestandene av flere skadedyrarter bør holdes under kontroll gjennom bestandsregulering, blant annet med det mål for øye å redusere skadepotensialet som knyttes til skadedyrene. Det kan i noen tilfeller tale for bruk av dødelige virkemidler i skadedyrbekjempelse, til tross for den lidelsen og tapet av liv det påfører individene som rammes av dem. I mange tilfeller kan imidlertid skade unngås vel så effektivt ved sikring av bygg o.l. Også det kan virke bestandsregulerende, og det vil i de fleste tilfeller innebære mindre lidelse for de berørte dyrene. Våre tanker om bestandsregulering bør uansett veies opp mot det allmenne hensynet til bevaring av biologisk mangfold.

En aktuell problemstilling knyttet til skadedyrenes sosiale relasjoner, særlig omsorgsrelasjoner, handler om skadefelling og annen avliving av skadedyr i yngletiden. Når det gjelder mus og rotter er en utfordring at de kan yngle nærmest hele året. De fleste andre dyr har mer avgrenset yngletid. Avliving av skadedyr i yngletiden vil ramme unger som avhenger av mødrenes omsorg. I slike tilfeller blir et praktisk så vel som etisk spørsmål om det er forsvarlig å etterlate unger i hjelpeløs tilstand. Lidelse og død vil da oftest bli utfallet. For å unngå unødvendig lidelse, kan en enten vurdere å avlive ungene sammen med morddyrene, eller regulere skadefelling og annen avliving slik at det ikke skal

forekomme i yngletiden. Med tanke på bestandsregulering kan det mest effektive være å foreta skadedyrbekjempelse før yngletiden (jf. Mejdell 2004).

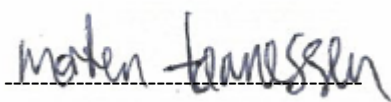
Et interessant aspekt ved samfunnets behandling av skadedyr, er at vi har en klar tendens til å behandle eierløse dyr som skadedyr, mens dyr som er noen menneskers eiendom stort sett får bedre behandling, og har bedre beskyttelse i lov- og regelverk. Et eksempel på et grensetilfelle er vår behandling av katter. Av merknader til Skadedyrforskriften fremgår det at den omfatter forvillede katter, men ikke katter med en eier. «Hvorvidt en katt er forvillet», heter det i merknadene, «må vurderes konkret, og relevante momenter kan være hvorvidt katten er merket og hvor tam eller sky katten er. De fleste katter har en eier eller opprinnelig eier, og i utgangspunktet må denne eiendomsretten respekteres.» Her fremgår det altså at menneskers eiendomsrett til dyr kan være et avgjørende hensyn.

Gitt Skadedyrforskriftens vektlegging av helsemessige aspekter ved skadedyrproblematikk, gir det god mening å se dyrehelse og menneskehelse i sammenheng. Dette gjøres i Én helse (One Health), som er en tilnærming for å se helse i et bredt, tverrfaglig perspektiv, med anerkjennelse av at helsevitenskap og veterinærfag står ovenfor beslektede og overlappende problemstillinger (Zinsstag et al. 2005, se også FHI 2023c). En mer systematisk anvendelse av en slik tankegang innen skadedyrbekjempelse vil kunne ha klare fordeler med tanke på både dyrevelferd og dyrehelse, og menneskelig helse og trivsel.

På vegne av Rådet for dyreetikk

Knut Bøe
Leder

Morten Tønnessen
Representant for dyrevernsorganisasjonene

Kristian Ellingsen-Dalskau
Sekretær

Referanser

Carson, Rachel (1963). *Den tause våren*. Tiden.

Darimont, C.T., Fox, C.H., Bryan, H.M. & Reimchen, T.E. (2015). The unique ecology of human predators. *Science* 349(6250): 858–861.

<https://doi.org/10.1126/science.aac4249>

Dyrevelferdsloven. Lov om dyrevelferd. URL:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97>

Engeland, S., Kjæstad, H.P., Grøndahl, A.M., Karlsson, A.-C., Mejdell, C.M. (2010).

Dyrevernmessige konsekvenser ved bekjempelse av rotter og mus. Veterinærinstituttets rapportserie, Rapport 12 2010

Folkehelseinstituttet (2021). Skadedyr i hus og urbane miljøer – felthåndbok. 6. utgave.

URL: <https://www.fhi.no/publ/2018/skadedyr-i-hus-og-urbane-miljoer/>

Folkehelseinstituttet (2022). *Veien til godkjent skadedyrbekjemper – arbeidsbok*. URL:

<https://www.fhi.no/publ/diverse/veien-til-godkjent-skadedyrbekjemper/>

Folkehelseinstituttet (2023a). Skadedyr - lover og forskrifter. URL:

<https://www.fhi.no/ml/skadedyr/kurs/skadedyr---lover-og-forskrifter/>

Folkehelseinstituttet (2023b). Statistikk om skadedyr. URL:

<https://www.fhi.no/ml/skadedyr/skadedyr/statistikk-om-skadedyr/>

Folkehelseinstituttet (2023c). Én-helse (One Health).

<https://www.fhi.no/sv/smittsomme-sykdommer/smitte-fra-mat-vann-dyr/flere-artikler/en-helse/>

Forskrift om utøvelse av jakt, felling og fangst. URL:

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2002-03-22-313>

Gjershaug, J.O., Nygård, T., (2003). Utredninger i forbindelse med ny rovviltmelding.

Kongeørn i Norge: bestand, predatorrolle og forvaltning. NINA Fagrapport 58.

Helse- og omsorgsdepartementet (2012). Rundskriv I-2/2012 Om krav til godkjenning av

skadedyrbekjempere. URL: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rundskriv-i-22012-om-krav-til-godkjennin/id708806/>

"Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Fredning af andet Vildt" (1845)

Mejdell, Cecilie (2004). konsekvenser av menneskelig aktivitet på dyrevelferd hos

viltlevende dyr. Rapport, VESO Oslo. Oppdragsgiver: Mattilsynet.

Miljødirektoratet (2023). Tap av husdyr og tamrein. URL:

<https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/arter-naturtyper/vilt/rovvilt/husdyr-tap/>

Naturmangfoldsloven. Lov om forvaltning av naturens mangfold. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-100>

Odden, J., Thorsen, N.H., Rolandsen, C.M., Rivrud, I.M., Kindberg, J., Rosvold, J. (2022). Bestandsovervåking av villsvin. Status og forslag til overvåkingsmetodikk. NINA Rapport 2102.

Rovdyrdata, Nasjonal leverandør av bestandstall (www.rovdata.no)

Rovviltforskriften. Forskrift om forvaltning av rovvilt. URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2005-03-18-242>

Skadedyrforskriften. Forskrift om skadedyrbekjempelse. URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2000-12-21-1406>

SNL, Brunrotte. URL: <https://snl.no/brunrotte>

SNL, Husmus. URL: <https://snl.no/husmus>

SNL, Måker. URL: <https://snl.no/måker>

SNL, Rotte. URL: <https://snl.no/rotte>

Villsvinprosjektet. URL: <https://www.villsvinprosjektet.no>

Viltforskriften. Forskrift om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark. URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2020-04-01-565>

Viltloven. Lov om jakt og fangst av vilt. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-29-38>

Zinsstag, J., E. Schelling, K. Wyss & M.B. Mahamat (2005). Potential of cooperation between human and animal health to strengthen health systems. *Lancet* 366: 2142–2145.

